

Om de gamle Degne samt om Folkeskolens Udvikling og Vilkår i det 18. Århundrede.

Af Severin Christensen, Skjoldborg

II. Hillerslev Herred.

1. VANDET.

a. Degnene:

1. *Jens Danielssøn* (1688-1701) blev ansat som Degn i Vandet d. 24. Jan. 1688. Han var gift med *Karen Svendsdatter*, og med hende havde han mindst tre Børn: *Svend*, født 14/6 1696, død 24/6 S. A.; *Svend*, født 31/8 1697, død 28/2 1698, og *Jørgen*, født 6/3 1701, hjemmedøbt Dagen efter for sin Svagheds Skyld.

Degnen døde d. 10/7 1701, 55 År mindre end 11 Uger gl.

2. *Peder Nielsen Bach* (1701-44, = 1746). Degn i Vandet 1701 efter Jens Danielssøns Død, gift med *Johanne Thomasdatter*, der døde som Enke i Ø. Vandet og blev begravet i V. Vandet d. 18/4 1765, 86 År gl. De havde flere Børn *Kirstine*, f 4/3 1703, trolovet 7/12 1724 med Poul Jensen i Tøfting, viede 24/1 1725; *Ane*, født 12/9 1704; *Søren*, født ca. 1716, senere Faderens Afløser som Degn i Vandet. 19/2 1726 blev et dødfødt Pigebarn begravet.

Som Faddere ved de to ældste Børns Døb nævnes Studiosus Lars Bach og Niels Bach, formodentlig Degnens Brødre.

Sognepræsten P. K. Riber skriver 1739 følgende om Degnen Peder Bach i en Indberetning til Biskoppen: "Degnen til disse Sogne Peder Nielsen Bach er vel ustuderet og nu en aldrende Mand, der længehaver tjent Guds Menighed, men kan dog ikke anses (for) ubekvem til Skolehold, såsom han er skikkelig øvet i at katekisere, som i Læsning, Skrivning og Regning, som han haver udvist, da han i mange År har holdt Skole både på andre Steder for smukke Folks Børn og her på dette Sted i nogle År, og belangende hans Opførsel opfører han sig i sit Embede som Ordets Tjener vel egner og anstår i Trofasthed, Retsindighed og Pligtighed og i sin Omgængelse meget kristelig og skikkelig, så jeg ikke med uskadt Samvittighed kan give ham andet end godt Skudsmål. Og at se Skolen der bedre forsynet, har han en skikkelig Søn hjemme hos sig navnlig Søren Pedersøn Bach, som er 23 År gl. og ret vel øvet i sin Kristendom (og kunde endnu bedre øves) samt i Læsning, Skrivning og Regning, hvilken kunde understøtte sin Fader, når hans Kræfter med Tiden skulde

affalde, eller og Børnene blive så mange, at han ikke alene kunde forsyne dem med vedbørlig Undervisning og Opdragelse."

1742 skriver Præsten om ham: "Peder Bach forretter sit Embede godt og vel, har til Skoleholder sin Søn, som er god og skikkelig, både til Levned og Embede."

Da Peder Bach blev 70 År gl., trak han sig tilbage og overlod det hele til sin Søn, som i flere År havde været hans Hjelper.

Sognedegnen Peder Nielsen Bach døde 27/3 1746, 72 År gl.

3. *Søren Pedersen Bach* (1744-61). Aflagde Ed som Degn i Vandet to År før Faderens Død. Han blev trolovet 1748 med *Anne Christensdatter Lodberg*, Præstens pårørende, tjenende i Vandet Præstegård. 26/10 1749 havde de en Søn *Peder* i Kirke, og 1751, d. 29/1 havde de en Datter, som i Dåben fik Navnet *Johanne*. Denne Datter blev gift med Præsten M. V. Steenstrup i Sjøring, og hun døde i Sjøring den 5/10 1809.

Degnen og hans Hustru døde begge i Året 1761; han var 45 År, hun 46 År gl. En grasserende Smitsot har sandsynligvis endt deres Dage.

4. *Johannes Chr. Søltoft* (1761-?). Denne Degn underskrev Edsprotokollen hos Biskoppen i Ålborg 1761. Hvor mange År han har været Degn i Vandet, har jeg ikke kunnet få opklaret, thi hans Navn findes ikke i Kirkebogen. Den eneste Gang, at han er nævnt som Degn i Vandet, er 1768, da han opgiver Embedets Indtægt i en Indberetning til Biskoppen. I Traps Danmark står anført, at i Året 1779 købte en Mand ved Navn Johannes Chr. Søltoft Hovedgården Nebel for 1500 Rdl. af sin Søster Petronelle Kirstine Søltoft, der havde været gift med Provsten Peder Knudsen Riber af Vandet. Efter al Sandsynlighed er det Degnen Søltoft, der nu er bleven Herremand, hvilket må kaldes en temmelig sjælden Begivenhed.

5. *Jakob Orslef* (ca. 1770-1815, = 1826). Søltofts Eftermand som Degn i Vandet. Han blev født i Helsingør 1740 og var Søn af Præsten Peder Orslef i Helsingør og Hustru Ambrosia Hansdatter Fischer. Jakob blev sat til Bogen og tog Studentereksamen, sandsynligvis fra Helsingør Skole, men da Faderen døde 1748, nåede han aldrig at få theologisk Embedseksamen. I Året 1767 aflagde han Embedsed som Kordegn og Klokker i Thisted. Omkring ved 1770 forflyttedes han til V. Vandet, men Årstallet vides ikke bestemt. I Kirkebogen nævnes Degnens Hustru første Gang som Fadder ved en Barnedøb i V. Vandet Kirke 1772. Kirkebogen meddeler

endvidere, at Degnens Hustru *Kirstine Pedersdatter Kind* døde den 4de Juli 1784. Hun var kun 50 År gl. Året efter, den 21de Januar 1785 trolovedes Enkemand hæderlige og vellærde Sr. Jakob Orslef, Sognedegn for disse Menigheder, og Jomfru *Margrethe Dorothea Juul*. Dette Ægteskab varede i 29 År og velsignedes med en talrig Børneflokk, hvoraf dog flere døde i en ung Alder. 1786 9/12 fik de en Søn, *Nikolaj Eeg*, der døde 1/2 1787; 1788 en Datter *Petronelle Ambrosia*, der blev opkaldt efter Degnens Moder og Provst Ribers tredje Hustru. Hun blev gift i Året 1816 med Faderens Eftermand Roal Eeg, og da han døde, blev hun gift anden Gang med Roal Eegs Eftermand som Skolelærer og Kirkesanger i V. Vandet Jens Schmidt. Med Roal Eeg havde hun en Datter og med Schmidt en Søn Martin Schmidt, der bor i V. Vandet. Denne Martin Schmidt, Dattersøn af Degnen J. Orslef, lever endnu som 80årig Olding, men han er aldeles åndsfrisk og interessant at tale med. 1791 havde Degnen Orslef og Hustru en Søn, der fik Navnet *Frederik Juul*. Ved Degnens Død 1826 boede han i Thisted. 1793 fødtes atter en Søn ved Navn *Nicolaj Eeg Orslef*. Om ham ved vi, at han i Året 1807 rejste til Sverige, hvor han opholdt sig til 1813, men så hørte man ikke mere fra ham. En Thybo, der som Soldat havde været i Frankrig under Napoleonskrigene, fortalte ved sin Hjemkomst, at en Dag, da de var opstillede i en fransk By, trådte en ung Officer frem og spurgte på Dansk, om der ikke var nogen, som hørte hjemme i Thistedegnen. I det samme blev Officerens Opmærksomhed henvendt på noget andet, og Sagen blev ikke nøjere undersøgt; thi Thyboen traf aldrig siden den unge Officer. Man har gættet på, at den unge Officer muligvis var Nicolaj Eeg Orslef, men det er jo kun en Formodning, som ikke er støttet på noget som helst Bevis. 1795 havde de Tvillinger, *Anne Birgitte* og *Elisabeth Birgitta*, der begge døde i en ung Alder. Deres yngste Datter hed også *Anne Birgitte*. Hun blev kun 16 År gl. og døde i Året 1814. Samme År, den 29de April, døde Orlefs anden Hustru, 57 År gl. Efter hendes Død opgav den gamle Degn sit Embede og kom på Aftægt hos Svigersønnen Roal Eeg. Aftægtskontrakten blev sluttet den 24de August 1815.

Orslef var en dårlig Økonom og måtte i hele sit lange Liv kæmpe med yderst trange Kår; men på en vis Måde var han en lykkelig Mand. Han var altid glad og vel tilfreds og så Tilværelsen fra dens lyse Side. Kun en Gang efter en Offerdag var han i høj Grad forbitret. Iblandt de mange små Papirsbundter med Penge opdagede han et smukt kulørt Papir, der var omhyggelig svøbt om en større Mønt, men da han åbnede Pakken, fandt han en gammel

Toskilling, der ikke længere var gangbar Mønt. Ved Synet af dette værdiløse Pengestykke blev Orslef rasende, opsøgte Manden, der havde givet Skillingen, og brølede: "Gid Fanden havde dig og dit Offer, for du vil kun gøre Nar af Degnen."

Orslef havde i mange År kun en Ko, og da den omsider døde af Alderdom, havde han ingen Penge at købe en ny for. Nogle gode Venner rådede ham så til, at han skulde gå omkring til Beboerne og samle Penge ind til en ny Ko. Det gjorde han også, og da man bag efter spurgte ham, hvordan det var gået, sagde han: "Godt, godt! Jeg fik Penge til en ny Ko og endda lidt i Behold, og så fik jeg tre dejlige Sviredage, for Folk var gode imod mig." Det var nemlig Orslefs Ulykke, at han havde for stærk Hang til berusende Drikke. I Klitmøller hentede han sig mangen en mægtig Kæfert og var ofte i en yderst havareret Tilstand, når han kom tilbage fra denne By.

Et År, da Tørvene var dårlige, klagede Folk over, at de ingen Varme kunde få, men Orslef var som sædvanlig vel fornøjet og sagde: "Godt, godt; de må dog brænde bedre end tørre Stene."

Folk syntes, at Orslef var en udmærket Prædikant men han havde en dårlig Sangstemme. Når han i Præstens Forfald prædikede i Kirken, var der næsten altid fuldt Hus. Derimod var det kun slet bevendt med Kirkesangen. "Brystet var godt nok, men Tonen dårlig," plejede han at sige.

Om Degnen Orslef har pens. Lærer Kjelstrup, Nors, optegnet en Historie, som her skal gengives. Historien er i det forløbne Århundrede bleven indhyllet i Sagnets bevægelige Klædebon, idet Tidsangivelsen er forrykket og Degnens Fornavn forandret til Søren. Det sker så ofte med Fortællinger, der lever i Folkemunde, at meget forandres fra Slægt til Slægt. Således er det også gået med Historien om den gamle Degn, der ikke ret godt tålte Fiskernes varme og stærke Drikkevarer.

"I Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Århundrede var Hr. Søren Årslev Degn i V. Vandet. Om Sommeren underviste han to Dage ugentlig i Klitmøller. Børnene mødtes skiftevis i de forskellige Hjem og bænkedes rundt om det på fire nedrammede Pæle anbragte Bordblad eller samledes i et fra Havet indbjerget Skibsruf. Om Vinteren lededes Undervisningen af en eller anden hjemmeværende Matros eller Styrmand. Dog var Børnene i Klitmøller altid ansete for mere fremmelige - særlig i Regning og Skrivning - end Børnene i Oplandet. Årslevs Løn som Lærer i Klitmøller bestod i ferske og tørrede Fisk, og om Sommeren så man ham hver Skoledag i Klitmøller vandre med en Fiskekurv på Ryggen til sin Skolegerning. Fiskerne derude holdt meget af ham og beværtede ham altid på det bedste, hvilket Hr. Søren satte stor Pris på. Engang i Juni Måned var han særlig bleven godt beværtet; sin Kurv havde han fuldt stoppet med Fisk, og med den på Ryggen

begyndte han ved Aftenstid Vandringen hjem til Vester Vandet, men han var også bleven velsignet med temmelig mange Glas af Sømændenes varme og stærke Drikkevarer, og som Følge deraf tog han fejl af Vejen og begav sig nordpå ud i Klitbakkerne. Det var en Lørdag Aften, og næste Dag skulde han synge til Førstprædiken i V. Vandet Kirke. Til alles Forundring blev der ikke ringet med Kirkeklokken før Gudstjenesten; Præsten kom, men Degnen manglede. Der blev nu lyst efter ham alle Vegne, men han var ingen Steder at finde, og ingen kunde give Oplysning om ham. Hvem, der blev hans Stedfortræder i Kirken, melder Sagnet intet om. Efter Gudstjenesten lød Grandstævnehornet fra en af de mange Kæmpehøje på Vandet Mark. Folk samledes i Flok for at høre, hvad der skulde forhandles. Det blev da under stor Deltagelse bekendtgjort, at deres kære Degn var forsvunden, og alle Mand skulde på stående Fod ud for at søge efter ham.

Der blev eftersat alle Vegne i og ved Søen, på Mark, Hede og i Klit. Den lykkelige Finder blev en Mand, som søgte i Klitten. Her fandt han Degnen sovende ved Foden af en høj Sandbakke, kaldet Risbak. Kurven med Fiskene lå væltet ved Siden af. ”Hr. Årslev! ligger De her? De må op! Der er mange Folk ude at søge efter Dem!” Han lettede Hovedet, så sig om til alle Sider og sagde: ”Hvor er jeg?” Manden svarede: ”De ligger ved Risbak.” ”Risbak! så må jeg sande det gamle Ord, at på underlige Veje fører Herren sine Hellige!” Han rejste sig nu helt, samlede Fiskene i Kurven, tog den på Ryggen og fulgte med Manden til V. Vandet.”

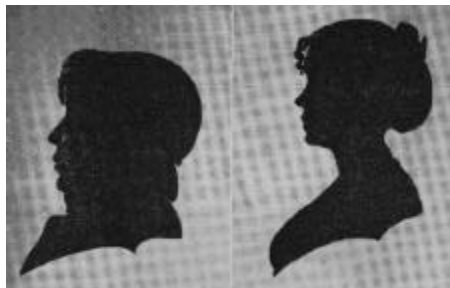
Jakob Orslef blev en meget gammel Mand. Da han døde den 17de Oktober 1826, var han 86 År og 4 Måneder gl. I Skifteprotokollen står anført, hvad han efterlod til sine Arvinger. Det var ikke meget og havde kun ringe Værdi. Her skal nævnes de anførte Genstande: 1 Skatol, 1 sort Kjole, 1 Par Benklæder og en Vest, 1 Slobrok, 2 Parykker, 1 gl. Hat, 2 Tørklæder, 2 gl. Skjorter, 2 Par hvide Strømper, 1 gl. Nattrøje, 1 gl. Hue, 2 Kraver, 1 Par Tøfler og 1 Halstørklæde. Det hele blev vurderet til 2 Rdl. 4 Mk. 8 Sk.

6. *Roal Eeg*. Han blev opdraget i Agerholm Præstegård og bar Præsten Nikolaj Eegs Efternavn, men dennes ægte Søn kan han dog ikke have været, da Præsten ingen Børn havde med sin Hustru.

1814 blev Roal Eeg kaldet til Degn i Kollerup og Skræm i Hanherred, og Året efter aflagde han Embedsed som Skolelærer og Kirkesanger i Vester Vandet. Ifølge en Mindetavle, der er ophængt i V. Vandet Kirke, blev han i Året 1816 gift med Degnen Orslefs Datter Petronelle Ambrosia Orslef, der døde i

V. Vandet 1849. Roal Eeg døde den 12. Januar 1829, 55 År gl.

Han havde Færdighed i at male Skyggebilleder med Tusch, og i forannævnte Martin Schmidts Besiddelse har jeg fundet Roal Eegs og Petronelle Ambrosia Orslefs Billeder, hvilke her gengives efter Fotografi, taget af Hr. Fotograf Gram, Thisted.

Roal Eeg (1774. = 1829) og Petronelle Ambrosia Orslef (*1788. = 1849).*

b. Degneembedet og Skoleholdet:

1555. Der er et Degneboel, ødelagt af Sand. Der fås 3 Skpr. Byg af hver Sognemand. 1 Ø. Vandet har Præsten Degneboelet.

1571. Løbedegn fra Thisted Skole. Degneboelet svarer 2 Tdr. Byg. Degnens øvrige Renter: 5 Tdr. Byg og 5 Lam. Af Ø. Vandet 3½ Td. Byg og 4 Lam.

1690. Korntiende 8 Tdr. Byg, hvoraf Pension til Thisted Skole 4 Tdr. Byg. Kvægtiende: 1-2 Lam og 12 Mk. 1 Sk. i Penge. Offer: 4-4½ Mk. til hver Offerdag, St. Hansrente: 12 Oste, ganske små, Påskerente: 12 små Kager og 1½ Ol Æg. Degnehuset af Kirken og Godtfolk, som have givet Hjælp, opsat og bekostet ved Kirken på 8 Fag, og er aleneste 3 onde og gruede Agre til, og må købe al Ildingsbrand på andre Steder.

(Jens Danielsen.)

1728. Vester og Øster Vandet Sogne angående, da er der ikke, ej heller i Mandsminde, har været noget sært Skolehus. Sognefolkene efter en og anden til dem, der har gjort Erindring, tykkes ikke at ville contribuere (bidrage) noget endnu til nogen Skoles Oprettelse, foregivendes, at hos dem kan ikke være nogen stadig Skolehold uden om Vinteren fra Martini (Mortensdag) til Vårdagene, da Ploven går ud igen, og det formedelst trangt Arbejde, som det undertiden om Året på Landet forefalder, hver til Både, deres Børn og Tjenestefolk uforbigængelig behøves.

I *Klitmøller* By, hvor Folkene nærer sig ved Sejlads og Fiskeri, holdes nu gemenlig nu 1 nu 2 eller flere Skolemestre til Ungdommen og det ofte det hele År igennem, nu i det, nu i andet Hus.

Oppe i *V. Vandet Sogn* har de også holdt Skolemestre; man beklager, at de ikke altid kan få bekvemme Personer til de unges Undervisning, og Degnen (Peder Nielsen

Bach), som bor i samme Sogn, vægrer sig vel noget ved den Forretning, men fås vel dog dertil, når andet Middel ej høves.

I *Øster Vandet* er og samme År holdt Skolemestre, nu en, nu i 2 sidste År ikke holdt, er dog advaret at skulle holdes til foranstående Vinter.

(Peder Roelsen, Præst i Vandet, født i Trondhjems Stift).

1737. *V. Vandet Sogn*. Ved Kirken bor da Degnen i et lidet Hus, som behøver 4 Bindingers Tilsættelse - 45 Rdl. Ellers er *Klitmøller* i samme Sogn langt fraliggende, hvor alene er 71 Familjer og udkræves et Skolehus af 6 Fag, som ved Stranden og Havsidens kan opføres for 66 Rdl.

Samme Sogn består snart af eneste Gårde, af *Klitmøllers* tvende Byer, og findes da derudi Gårdmænd 21, Husmænd 86, i alt 107 Familjer. Unge 102. Sognefolkene Næring og Brug er en Del Agerdyrkning og en Del Sejlad. Thi står mange sig ganske vel og er rige både af Gårdmænd og Husmænd; men den Del af Husmænd, som alene lever af Fiskeriet, er ganske fattige og trængende. Højbjergning og Ildebrand er ganske ringe.

Til Skoleholder foreslås en Person navnlig Niels Larsen Bech, som præceptorer (giver Læretimer) i Ferregård i Vang Sogn, som i alt dertil er bekvem.

Ø. Vandet Sogn behøver en Skole af Bindingsværk til 62 Rdl. Samme Sogn består af tvende små Byer, *Ø. Vandet* og *Holme*, hvorudi findes Gårdmænd 12, Husmænd 11, i alt Familjer 23. Unge 19. Bøndernes Brug og Næring er Agerdyrkning uden Højbjergning og Ildebrand, men er mest rige og velholdne. Til Skoleholder foreslås Anders Sørensen fra Vang, som er vant til at informere Børn.

1744. Udi Hovedsognet ved Kirken er et Hus, indrettet til Degnebolig, som i Begyndelsen skal være opbygget på Kirkens Bekostning med Sognefolkene Tilskud, bestående af 8 Fag, men er siden fra 1722 og indtil Datum af mig underskrevne på egen Bekostning forbedret med 6 Fag, så det i alt nu består af et Længdehus med Stueværelse, Køkken, Lade og Stald 14 Fag og findes i forsvarlig Tilstand.

Til Degneboligen er en liden Kålhøve og udi Marken 3 små gruede Agre. Hartkorn 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Ingen Eng er Græsning. For at holde en Ko må årligen lejes Græsning. Ud drift til Får er her ikke, men må fås for Betaling hos andre. Lyng og Fladtørv kan bjerges noget af udi Sognefælled, men Skottørvkæret er øde af Sandflugten, så Ildebrand må mest købes.

Degneembedets Hartkorn og Tillæg er fri for kgl. Skatter, Landgilde og deslige Besværinger. Kaldets Indkomster, når Pensionen til Skolen, som er 4 Tdr. Byg, fragår, er 10 Tdr. i Behold à 1 Rdl. er 10 Rdl. Offer de tre store Højtidsdage 18 Rdl. Uvisse Offer og ved Ligbegængelse 6 Rdl. Smårente til Påske og St. Hansdag 4 Rdl. Huspenge 2 Rdl. - Summa 40 Rdl.

Til Degnekerne her ved Kaldet er af afg. Sr. Peder Bendixon udi *V. Vandet* legeret et Hus i *V. Vandet*, bestående af tvende Hussteder, Hartk. 1 Skp. 1 Alb., således at Husene med Tilliggende bruges af Degnene, når ingen Enke er ved Kaldet, men ellers tilhører Enkerne en efter anden; deraf går alle kgl. Skatter, men er fri for Landgilde, Ægt og Arbejde. (Peder Bach.)

1755. *V. Vandet Skoles* Inventar: 6 Ny Test., 2 Salmebøger, 3 Katekismer, 6 Katekismusforklaringer, 2 Evangeliebøger, 3 ABCer, 2 Træ-Skrivetavler, 2 Blækhorn af Bly, 1 af Træ, 1 Sandbyske, 2 Linealer, 1 Jern Kakkellovn. 2 Borde med Bænke og Skamler. (Bach.)

1768 er *Vandet Degneembedes* Reguleringssum 70 Rdl.

1800 er *Niels Skjoldborg* Skoleholder i *V. Vandet*. Han er 18 År gl., ej Seminarist, dog derfor ej ubekvem til Skolehold. Løn 6 Rdl. 18-20 Børn.

Klitmøller: Anders Frost Brandt, Skoleholder, 40 År, ej Seminarist, men en duelig Skoleholder. Løn 10 Rdl., over 20 Børn.

Ø. Vandet: Omgangsskole, *Søren Abrahamsen*, 22 År, en meget duelig Skoleholder, ej Seminarist. Løn 8 Rdl. 16 Børn.

(En *Navnefortegnelse* vil senere fremkomme som Bilag til *Hundborg* og *Hillerslev Herreders* Degnehistorie S.C.)